

KLASTER YONDASHUV ASOSIDA MAMLAKAT EKSPORT SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISH

Gadoyev Saidmalik Abdulmutalif o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

Global iqtisodiyotda raqobat tobora kuchayib borayotgan bir paytda, mamlakatlar uchun eksport salohiyatini rivojlantirish – iqtisodiy barqarorlik va tashqi bozorlarda faol ishtirok etishning asosiy kafolatlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar uchun eksport – valyuta tushumlarini oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish va texnologik yangilanishga olib keluvchi asosiy omildir. Bunday sharoitda **klaster yondashuvi** iqtisodiyotni tarmoqlararo va hududlararo muvozanatli rivojlantirish, mahsulot sifatini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va eksport ko'lamini kengaytirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Klaster – bu ma'lum hududda joylashgan, o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi ishlab chiqaruvchilar, yetkazib beruvchilar, xizmat ko'rsatuvchilar, ilmiy-tadqiqot institutlari hamda davlat muassasalarining hamkorlikda faoliyat yuritishidir. Klasterlar ishlab chiqarish zanjirining barcha bosqichlarini qamrab olganligi bois, eksportbop mahsulotni yuqori qo'shilgan qiymat bilan tayyorlash va tashqi bozorga olib chiqishda samarali mexanizm sanaladi.

O'zbekiston hukumati tomonidan klaster yondashuvini joriy etish bo'yicha tizimli chora-tadbirlar ko'rilmogda. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi, to'qimachilik, charm-poyabzal, oziq-ovqat, qurilish materiallari, elektrotexnika va farmatsevtika sohalarida yirik klasterlar shakllantirilmoqda.

Misol uchun, **paxta-to'qimachilik klasterlari** – paxtani yetishtirishdan tortib tayyor kiyim-kechak va eksportgacha bo'lgan zanjirni qamrab olgan tizim sifatida muvaffaqiyatli ishlamogda. 2023 yilda O'zbekiston to'qimachilik sohasi orqali 3,2 milliard AQSh dollarlik mahsulot eksport qilgan bo'lib, bu 2017 yilga nisbatan ikki baravarga oshgan. Shuningdek, Navoiy va Andijon viloyatlaridagi charm-poyabzal

klasterlari Xitoy va Rossiya bozorlariga sifatli eksport mahsulotlarini yetkazib berishmoqda.

Klaster modeli orqali ishlab chiqarish jarayoni tizimlashtirilgan bo'lib, mahsulotlar xalqaro standartlarga mos ravishda ishlab chiqariladi. Shu bilan birga, logistika, sertifikatlash, brendlash, marketing va tashqi savdo aloqalarini bir markazdan boshqarish imkoniyati yaratiladi. Klaster ishtirokchilari o'rtasidagi innovatsion hamkorlik va texnologiyalar almashinuvi eksport raqobatbardoshligini oshiradi.

Bundan tashqari, davlat tomonidan klasterlarga soliq va bojxona imtiyozlari berilishi, kredit va subsidiyalar taqdim etilishi eksport yo'nalishida yangi imkoniyatlar ochmoqda. Jumladan, Farg'ona vodiysida tashkil etilgan meva-sabzavot klasterlari Yevropa va Yaqin Sharq mamlakatlariga yangi bozor eshiklarini ochgan.

Dunyo tajribasida (Janubiy Koreya, Xitoy, Turkiya) ko'plab sohalarda klasterlashuv eksport yutuqlarining asosi bo'lgan. Aynan mana shu yondashuv O'zbekistonda ham hududlar ixtisoslashuvi asosida klasterlar shakllantirish, infratuzilma yaratish, logistika zonalari va erkin iqtisodiy zonalar bilan integratsiyalash orqali muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda.

Bugungi kunda rivojlangan va iqtisodiy jihatdan barqaror davlatlarning tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, klaster yondashuvi nafaqat ichki ishlab chiqarishni tizimlashtiradi, balki mamlakatlarning eksport salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Quyida bir nechta yetakchi davlatlar misolida bu modelning qanday muvaffaqiyat berganini ko'rib chiqamiz.

Janubiy Koreya iqtisodiy "mo'jiza"sining asosiy ustunlaridan biri bu **sanoat klasterlari** hisoblanadi. Mamlakatda "Samsung", "Hyundai", "LG" kabi global korporatsiyalar atrofida shakllangan innovatsion klasterlar yuqori texnologiyali mahsulotlar eksportining asosini tashkil etmoqda. Incheon, Daegu va Gyeonggi kabi hududlar ixtisoslashgan klasterlar orqali axborot texnologiyalari, elektronika, avtomobilsozlik va kimyo sanoatida raqobatbardosh eksportchi markazlarga aylangan.

Hukumat tomonidan bu klasterlarga soliq imtiyozlari, subsidiyalar, eksportni qo'llab-quvvatlash dasturlari taqdim etilmoqda.

Xitoy uzoq yillar davomida arzon ishchi kuchi asosidagi eksport bilan tanilgan bo'lsa, hozirgi kunda u **innovatsion klasterlar** orqali yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishga o'tayotgan davlatga aylandi. Mamlakatda Guangdong, Shenzhen, Suzhou va Chengdu singari shaharlar atrofida elektronika, robototexnika, biotexnologiya va sun'iy intellekt yo'nalishlarida ixtisoslashgan eksport klasterlari shakllangan. Ayniqsa, Shenzhen shahri – "Xitoyning Silikon vodiysi" sifatida, texnologik startaplar va eksport salohiyatining yetakchi markaziga aylangan.

Turkiya eksport siyosatida **"Organize Sanayi Bölgesi" (OSB)** – ya'ni sanoat zonalarini klasterlashuvi muhim rol o'ynaydi. Bu klasterlar har bir viloyatda o'ziga xos soha bo'yicha ixtisoslashgan: Gaziantep – to'qimachilik va gilam, Bursa – avtomobilsozlik, Kayseri – mebel, Izmir – oziq-ovqat sanoati bo'yicha. Turkiyada kichik va o'rta korxonalar (KOBİ) aynan shu klasterlar orqali o'z mahsulotlarini eksportga chiqarishga muvaffaq bo'lishmoqda. Davlat tomonidan klaster a'zolariga eksport sug'urtasi, kredit kafolatlari, va xalqaro yarmarkalarda qatnashish uchun moliyaviy yordam ko'rsatiladi.

Germaniya sanoat klasterlarini **"Industrie 4.0"** konsepsiyasi asosida raqamlashtirish va avtomatlashtirishga katta e'tibor bermoqda. Bavariya, Baden-Vyurtemberg kabi hududlardagi mashinasozlik, avtomobilsozlik, farmatsevtika va kimyo klasterlari – Yevropadagi eng kuchli eksport zonalaridir. "Fraunhofer Institute" kabi ilmiy-tadqiqot muassasalari klasterlar bilan bevosita hamkorlik qilib, yangi texnologiyalarni eksport uchun ishlab chiqmoqda. Klasterlar eksport ko'rgazmalari, xalqaro hamkorlik tarmoqlari va eksportga yo'naltirilgan R&D markazlari bilan qo'llab-quvvatlanmoqda.

Xulosa va tavsiyalar:

Mazkur yondashuvlar O'zbekiston uchun ham dolzarb bo'lib, xorijiy modellarning tanlab olingan jihatlarini milliy sharoitga mos holda joriy etish –

eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyot barpo etishda muhim strategik qadamlardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Klaster yondashuvi O'zbekistonda eksport salohiyatini oshirishda strategik vosita sifatida xizmat qilmoqda. Bu model:

- Mahalliy xom-ashyodan tayyor mahsulotgacha bo'lgan qiymat zanjirini yaratadi;
- Hududlar va tarmoqlar ixtisoslashuvini ta'minlaydi;
- Eksport raqobatbardoshligini oshiradi;
- Ish o'rinlari va innovatsiyalar sonini ko'paytiradi;
- Davlat resurslaridan samarali foydalanishga zamin yaratadi.

Tavsiyalar:

1. Har bir hudud uchun ixtisoslashgan eksportbop klaster strategiyalarini ishlab chiqish.
2. Klaster ishtirokchilari uchun eksportga yo'naltirilgan grant va imtiyozli kredit dasturlarini kengaytirish.
3. Eksport faoliyatini yengillashtirish uchun logistika markazlari, sertifikatlash laboratoriyalari va "yagona darcha" xizmatlarini tashkil etish.
4. Innovatsion texnoparklar bilan klasterlar o'rtasida mustahkam aloqa o'rnatish.
5. Eksport marketingi va brending bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish va joriy etish.

Manbalar ro'yxati

1. Karimov I.A. O'zbekiston - bozor munosabatlariga o'tish yo'lida. – T.: O'zbekiston, 1994.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5611-son Farmoni, 2018-yil 7-mart. "Eksport faoliyatini rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4477-son Qarori, 2019-yil 4-oktabr. "Klaster usulida qishloq xo'jaligini rivojlantirish konsepsiyasi".

4. Porter, M.E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press.
5. Soliyev S.S. O‘zbekiston iqtisodiyotida eksport salohiyatini oshirish omillari. – T.: Iqtisodiy tadqiqotlar markazi, 2022.
6. Tohirov A.X., Xoliqov A.A. Klaster yondashuv va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni. – T.: Iqtisodiyot, 2021.
7. Xasanov B.E. Tashqi iqtisodiy faoliyat va eksport klasterlari. – T.: TDYuU nashriyoti, 2020.
8. Кузнецов Б.Г. Кластерная политика в России: проблемы и перспективы. — М.: ИЭ РАН, 2018.